

ASOS JOURNAL

The Journal of Academic Social Science

Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl: 7, Sayı: 93, Haziran 2019, s. 150-160

ISSN: 2148-2489 Doi Number: <http://dx.doi.org/10.16992/ASOS.15007>

Yayın Geliř Tarihi / Article Arrival Date

18.04.2019

Yayınlanma Tarihi / The Publication Date

27.06.2019

Dr. Ece SERRİCAN KABALCI

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı, Yeni Türk Edebiyatı
eceserrican@hotmail.com

SONSUZA KADAR ÇOCUK KALMAK: EBEDİ ÇOCUK/PUER AETER- NUS ARKETİPİ BAĞLAMINDA AHMET CEMİL*

Öz

“Analitik Psikoloji” adını verdiği kendi ekolünü oluşturan ve ortak/kolektif bilinç dışında yer alan arketiplerin insan hayatı üzerindeki etkilerine dikkat çeken isim Carl Gustav Jung’tur. İlk örnek/ilk model olarak tanımladığı arketip kavramı, insanlığın çağlardan beri kalıtsal olarak aktardığı ortak bir mirası ifade etmektedir. Bu miras içerisinde yer alan arketiplerden biri de çocuk arketipidir. Yenilenme ve yeniden doğuşu sembolize eden çocuk arketipinde, büyümek istemeyen ve anne sevgisine sığınan ebedi çocuk/puer aeternus arketipi yer alır. Türk edebiyatında romancı kişiliğiyle ön plana çıkan Halit Ziya Uşaklıgil’in yazı faaliyetlerinde dönüm noktası olan eseri *Mai ve Siyah*’tır. Eser sadece bu özelliği ile değil, romanın başkişisi olan Ahmet Cemil’in ebedi çocuk/puer aeternus arketipine olan yakınlığı ile de dikkat çekmektedir. Bu çalışmada, ebedi çocuk/puer aeternus arketipinin özellikleri verilmiş, roman başkişisinin hangi yönleriyle bu arketipin özelliklerini taşıdığı örneklenmiş ve elde edilen bulgular üzerinden Ahmet Cemil’in sonsuza dek büyümeyecek olan ebedi bir çocuk olduğu görülmüştür.

Anahtar kelimeler: Carl Gustav Jung, Halit Ziya Uşaklıgil, *Mai ve Siyah*, arketip, roman.

* Bu çalışma, yazar tarafından hazırlanan “Servet-i Fünûn ve Fecr-i Âtî Süreci Yazarlarının Romanlarının Arketipsel Eleştirisi Yöntemiyle İncelenmesi” başlıklı doktora tezinden türetilmiştir.

TO BE A CHILD FOREVER: AHMET CEMİL IN THE CONTEXT OF THE ETERNAL CHILD/PUER AETERNUS

Abstract

Carl Gustav Jung, the founder of analytical psychology, is the name that draws attention to the effects of the archetypes on human life. The archetypal concept, which he describes as the first sample/first model, refers to a common legacy that human beings have inherited since ages. One of the archetypes in this heritage is the archetype of child. The archetype of child, that symbolizes regeneration and re-birth, is the eternal child/puer aeternus archetype that does not want to grow up and takes refuge in the love of the mother. *Mai and Siyah* is the turning point of Halit Ziya Uşaklıgil's who is one of the leading novelists in Turkish literature, writing activities. Ahmet Cemil who was the protagonist of the novel draws attention with his closeness to the eternal child/puer aeternus archetype. In this study, the characteristics of the eternal child/puer aeternus archetype were given and the archetypal features of the novel are sampled. According to the findings, it was seen that Ahmet Cemil was an eternal child who would not grow forever.

Keywords: Carl Gustav Jung, Halit Ziya Uşaklıgil, *Mai and Siyah*, archetype, novel.

Giriş

Psikanalizin kurucusu olan Sigmund Freud'un temel öğretilerinden ayrılarak kendine has "Analitik Psikoloji" ekolünü kuran Carl Gustav Jung, bireysel/kişisel bilinç dışına karşıt olan ortak/kolektif bilinç dışını geliştirmiştir. Ortak/kolektif bilinç dışı içeriklerini de arketipler olarak adlandırmıştır. Arketipler, Platon'un 'idea'larına benzemektedir. Ancak 'idea'lar yüce tamlik örneğiyle, Jung'un arketipleri iki kutuplu olarak hem aydınlık hem de karanlık yanı bünyesinde barındırır. Arketipler bir bütün olarak ele alındığında insan ruhunun gizil güçlerinin toplamını canlandırmaktadır (Jung, 1997: 48-50). Yeryüzünün her köşesindeki mitlerin parçalarını oluşturan kolektif nitelikteki şekiller ve imgeler, kuşaktan kuşağa aktarılan arketip kalıplarıdır. Bu motifler insan aklının, sadece gelenekler ve göç yoluyla değil aynı zamanda soya çekim yoluyla kuşaktan kuşağa aktarıldığını gösterir. Söz konusu aktarım, arketipik imgelerin herhangi bir gelenek etkisi olmaksızın kendiliğinden ortaya çıkmasının nedenidir (Jung, 2010: 49).

Kişisel bilinç dışı bireyin yaşamından kaynaklanan unutulmuş, bastırılmış, yadsınmış ve bilinç dışı yoluyla algılanmış şeyleri kapsarken; ortak bilinç dışı, insanoğlunun ait olduğu tarih, toplum ve ırka bakmaksızın dünyanın kuruluşundan beri evrensel durumlara karşı gösterdiği kalıpsal tepkileri içerir (Jung, 1997: 33). Bu tepkiler ilk çağlardan beri üstün güce karşı verilen mücadeleler, cinsler arasındaki ilişkiler, ebeveyn ve çocuklar arasındaki çatışmalardır. Ayrıca insanoğlunun nefret ve sevgi gibi duygularını, doğum ve ölüm gerçeğini içeren karakteristik özelliklerden oluşur (Jung, 2002: 25).

Arketipler kolektif bilinç dışının asıl içeriğini oluştururlar. İmgelere dönüşen ruhsal süreçler, insan davranışlarının en eski modelleri veya "içgüdülerin kendi portreleri" olarak tanımlanabilirler. Jung'un deyişiyle: Karanlık, ilkel psişenin ve bilincin, gerçek ama görünmez köklerinin içgüdüsel bilgisini temsil ederler veya kişiselleştirirler. Bu nedenle arketiplerin sayısı, insanoğlunun ezelden beri yaşadığı tipik ve belli başlı deneyimlerinin sayısına eşittir. Temsil ettikleri en eski deneyimler ve motifler tüm kültürlerde aynıdır. Bu motifleri tüm mitolojilerde,

masallarda, dinî geleneklerde ve gizemlerde tekrarlanırken görmek mümkündür (Jacobi, 2002: 64-71). Edebiyatta da karşılaşılan arketipler, ölü alegoriler değil; insan yaşantısının çok eski temel formlarıdır. Bu nedenle de, okuyucuda dikkate değer tepkiler uyandırır. Arketipleri kullanan sanatçı, bu sayede kişisel yaşantısını aşarak evrensele dokunur (Moran, 2017: 224).

Kişisel bilinç dışının içeriği bireyin yaşamı boyunca edinilirken kolektif bilinç dışının içeriği başlangıçtan beri değişmeyen arketiplerden oluşur. Jung, enerji dolu kompleksleri ifade eden arketipler içinde bazılarını ön plana çıkarır. Bunlar persona, gölge, anima, animus, anne, yaşlı bilge ve hilebaz arketipleridir (Jung, 2015: 180). Persona, dünya ile ilişkileri sağlayan, bireyin çevresine karşı taktığı maskedir. Gölge, toplumsal standartlara ve ideal kişiliğe uymayan tüm vahşi istek ve duygulardır. Erkekteki dişil yön anima, kadındaki eril yan ise animustur. Akıl ve sezgi gücüyle yol gösteren, tehlikelere karşı uyaran kişi yaşlı bilgedir. Hilebaz ise, kurnaz ve alaycı yönüyle eserlerde tanınır. Bereketin ve doğurganlığın sembolü olan anne; büyükanne, üvey anne, kayınvalide ya da bakıcı kadın şeklinde belirebilir (Fordham, 2011: 63-78).

Birey, evrensel bir görünüm arz eden arketiplere kalıtım sayesinde sahip olur. Nerede olursa olsun, her doğan bebekte kalıtım yoluyla gelen bir anne arketipi vardır. Önceden tasarlanmış bu anne imgesi, gerçek annenin belirmesiyle ve bebeğin onunla olan deneyimi sayesinde esas anne imgesine dönüşür (Hall ve Nordby, 2016: 42). Anne arketipi, bebeğin anne rahmi içindeki hayatını ve anneye olan birliğini temsil eder. Bebeğe doğumla birlikte oluşan travma, rahmin kuşatıcı varoluşuna geri dönme özlemini tetikler. Bu durum, insanoğlunun kökeniyle ilgili içgüdüsel bilgileri ve düşünceleri billurlaştırır (Mascetti, 2000: 148).

Çocuk Arketipi İçinde Ebedî Çocuk/Puer Aeternus

Otto Rank *Doğum Travması* adlı eserinde, insan yaşamındaki kaygıların çoğunu, doğum anında yaşanan ayrılık kaygısının tekrarı olarak yorumlar. Ona göre bebek, doğum travması sonucu yitirdiklerine karşılık yeni ilişkiler kurarak çevresiyle birlikte olma durumunu sürdürmeye çalışmaktadır. Ancak kurulan bu beraberliklerin sona ermesi ve ayrılık kaygısının ortaya çıkması, yaşam döngüsünün her aşamasında kişinin karşılaşacağı zorluklardandır. Bu zorluklar, annedeki sığınağa geri dönme arzusunu kuvvetlendirir (Rank, 2014: 8-9). Anneden kopamayan ebedî çocuğun yani *puerin* de en büyük arzusu, çevresiyle bağ kurmadan doğum anına hatta daha da öncesine yani annenin ona sağladığı güvenli ortama geri dönmektir.

Carl Gustav Jung, bireyselleşme süreci içinde kişiye kendini gerçekleştirme şansı sunan çocuk arketipi içinde özellikle “mucizevi çocuk” metaforu üzerinde durur. Mucizevi çocuk, üstün yetenek ve güçlere sahip çocukları temsil eden bir metafordur. Yaşam enerjisini özgürce kullanan mucizevi çocuk, kendini yenileme gücüne sahiptir. Bu yönüyle geleceği ve yeniden doğuşu sembolize eder. Çocuk arketipi, yeniden doğuş teması ve mucizevi çocuk figürünün birleşiminden oluşur. Kendi içerisinde yaralı, yetim, bağımlı, masum, doğa, kutsal ve ebedî çocuk gibi farklı şekillerde görülebilir (Sambur, 2005: 108). Çocuk arketipi içinde yer alan ebedî çocuk arketipi, büyümeyen ve sürekli çocuk kalan kişileri tanımlamak için kullanılır. Ebedî çocuk arketipinin mitolojik arka planını Adonis miti oluşturur.

Adonis, Kinyras ile Myrrha'nın oğludur. “Şehvet Tanrıçası Aphrodite, dalgaların köpüğünden çıtır çıtır ortaya çıktıktan sonra (...)” (Graves, 2012: 57), Adonis'in doğumunu görmüş ve bu sevimli bebeğe tutulmuştur. Bebeğin güzelliğinden gözlerini alamayan Aphrodite, kendisine ait olmasını istediği bu bebeği kaçırmak için yer altına götürür. Yer altında yaşayan Persephone de Adonis'den hoşlanır ve onu geri vermek istemez. Bu anlaşmazlığa çözüm bulmak için Zeus

araya girer ve Adonis'in yarım yıl Persephone'de, yarım yıl da Aphrodite'te kalmasına karar verir. Böylece Adonis ilkbahar ve yazı aşk tanrıçasının, güz ve kışı ölümler kraliçesinin yanında geçirecektir (Hamilton, 2013: 62-63). Bu anlaşmaya uyan Aphrodite ve Persephone, Adonis'i kendi aralarında bölüşmüş olur. Sevgilisine çok düşkün olan Aphrodite, Adonis ile birlikteken onu gözünün önünden ayırmaz. Ancak bir gün o olmadan ava giden Adonis, avda bir yaban domuzu tarafından öldürülür (Necatigil, 2011: 9).

Jung, Adonis'i sonu gelmeyen çocukluk ya da puer aeternus (Peter Pan Sendromu) durumunun önde gelen arketipi olarak görür. Çünkü Adonis miti, ebedî çocuk arketipini değerlendirerek kendini mitin arketipiyle özdeşleştirenlere bir tür uyarıda bulunur. Adonis gibi bir *puer* olarak yaşamak, psikolojik açıdan bir çocuk olarak hatta bir fetüs olarak yaşamaya benzer. Adonis tam anlamıyla bir *puer*dir; çünkü asla evlenmez, çalışmaz ve genç ölür. Bu nedenle hiçbir zaman büyümmez (Segal, 2012: 145-146). Ebedî çocuk ya da puer arketipine rastlanan eserlerde, kişilerin annelerinden kopamaması ve kendi ayakları üzerinde duramaması, fetüs olarak yaşayan bireyler olduklarının kanıtıdır. Sınımlanacak bir anneden uzak duramayan bu bireyler, sürekli bir koruma altında olmak ve güvende yaşamak ister. Onların bu istekleri, çocuğun anne rahminden ayrılmayı reddetmesini ve ayrıldıysa ona geri dönmeyi arzu edişini hatırlatır.

Puer kişiliğinin bu arketipe karşı koyamamasının nedeni, güçlü ve bağımsız bir egoya sahip olmadığı için karşısına çıkan hiçbir baskın dışıye direnç gösterememesidir. Bu nedenle kişi, kendisini puer arketipine dolayısıyla annenin sevgi dolu kollarına teslim etmektedir. Anneyi salt kendine ait görmek isteyen Oidipus Kompleksi'nde görülen bağımsız bir egonun egoist tavrına karşılık puer arketipinde anneye kendini teslim etmeye hazır, zayıf bir egoya sahip bireyle karşılaşılır. Çünkü bir *puer*, hâkimiyet değil teslimiyet ister. Bu teslimiyet arzusunun en iyi yansıyanı olan doğum anına geri dönmek de en büyük isteğidir (Segal, 2012: 146-147).

Mai ve Siyah'ta Ebedî Çocuk/Puer Arketipi Bağlamında Ahmet Cemil

Kadın ve erkekte anne imgeleri birbirinden çok farklıdır. Kadın için anne, cinsiyetin belirlendiği bilinçli yaşamın örneğidir. Erkek için anne, örtük bilinç dışının imgeleriyle dolu olan yabancı ve son derece simgesel bir karaktere sahiptir. Erkeğin simgesel karakterle özdeşleşmesi, karşıt çiftlerin birleşmesidir. Dişillik eril karşılığıyla bir çift oluşturması gibi, erkek de ebedî çocuk/puer aeternus ile ya da bir bilgeyle özdeşleşir (Jung, 2012: 41-42). Bu özdeşleşmenin ebedî çocuk olma yönünü seçen kişilerden biri *Mai ve Siyah*'ın başkışısı Ahmet Cemil'dir. Halit Ziya Uşaklıgil, *Mai ve Siyah*'ı yazma sürecini anlatırken Ahmet Cemil hakkında şu bilgiyi verir:

“O zamanın hayatından, idaresinden, memlekette teneffüs edilen zehirle dolu havadan muztarip, mariz bir genç, hülâsa devrin bütün hayalperest yeni nesli gibi bir bedbaht tasvir etmek isterdim ki ruhunun bütün acılarını haykırınsın, coşkunun bir delilikle çırpınsın ve bütün emelleri parmaklarının arasından kaçan gölgeler gibi silinip uçunca, o da gidip kendisini, ölmek için saklanan bir kuş gibi, karanlık bir köşeye atsın. Bu gençte bir aşk yıldızı, bir de sanat hülyası olacaktı ve bunların arasında bir sarhoş gibi yıkıla yıkıla, o duvardan bu duvara çarpa çarpa geçip gidecek, nihayet bir kovukta sinip can verecekti, mai hülyalar içinde yaşamak için yaratılmışken siyah bir uçuruma yuvarlanacaktı.” (Uşaklıgil, 2014: 700)

Mavi hülyalar içinde yaşamayı umut ederken siyah bir uçurumun karanlığına sürüklenen Ahmet Cemil; romanın başında, yazacağı eser sayesinde şöhret olmayı ve edebiyat âleminin zirvelerine çıkmayı planlayan bir genç olarak tanıtılır. Bu emeline ulaştıktan sonra gerçekleşti-

receği diğer hayali, arkadaşı Hüseyin Nazmi'nin kız kardeşi Lamia ile evlenmektir. Bir aşk evliliği olarak görünen bu istek; bir bakıma onu, hayal ettiği dünyaya yaklaştıracak bir basamak gibi de görülmektedir:

“Ahmet Cemil’in arkadaşının kız kardeşine uzak sevgisi, aşktan ziyade bir hülyaya benzer ve sanıldığı gibi eserin bir zaafı değil, belki kuvvetli tarafıdır. Çünkü Ahmet Cemil için bu küçük kız, sade sevgi değildir; yetişmek istediği bir hayat tarzı, refah seviyesi, kısacası hülyalarının tabii dünyasıdır.” (Tanpınar, 2007: 285)

Ahmet Cemil, roman boyunca hamisizlikten gelen ekonomik sıkıntılardan kurtulmak için çabalar ve arzularını gerçekleştirmenin yolunu arar. Bu anlamda roman, yoksunluğun getirdiklerinin dışında Ahmet Cemil’in eylemlerinin ve seçimlerinin sonuçlarını da irdeler. Onun bireyleşme deneyiminde ısrarla hakikatin dünyasına bakmak istemeyişinin getirdiği hayal kırıklığını anlatır. Bütün vazgeçiş ve kaybediş sürecinde arkadaşı Hüseyin Nazmi, Ahmet Cemil’in arzularının simgesi hâlini alır. Hüseyin Nazmi, onun sahip olmadıklarına sahip olan ve arzularını kolayca gerçekleştiren bir dost hatta bir rakip gibidir. Ahmet Cemil’in babasının ölümüyle içine düştüğü geçim endişesi, aralarındaki yakınlığa gölge düşürecek; Hüseyin Nazmi onun eksiklik, yokluk, başarısızlık hissini, parçalanmış öznelliğinin altını çizen bir gizli düşmana, erişilemeyecek simgesine dönüşecektir (Uysal, 2014: 197-198).

*Mai ve Siyah*¹ romanının başında mavi bir gecenin umut dolu aydınlığına bakan Ahmet Cemil, hayallerini gerçekleştirecek olan eserinin daha önce görülmemiş özelliklere sahip olmasını ister. Edebiyat âleminde yeni bir çığır açmasını istediği eserini zihninde oluştururken aklından geçenler hayal-hakikat çatışmasını dışa vurur. Yazacağı eseri şu şekilde anlatır:

“Bak şu semaya, ne görüyorsun, mailiklerden mürekkebe bir derya... Gözlerinle onun içine girmeye çalış; o mailikleri yırtmak için uğraş, ne görüyorsun? Mai... Daima mai... Değil mi? Sonra, bak ayağımızın altındaki toprağa, ne buluyorsun? Donmuş, siyah bir renk... Of!.. O siyah tabakaları parçalayarak içeriye bak; in, in, in, ne kadar inebilmek mümkünse o kadar in; ne buluyorsun? O siyahlar içinde ne buluyorsun? Siyah... Daima siyah değil mi? İşte öyle bir şey yazmak istiyorum ki yukarı bakılsa mai ve daima mai, aşağı bakılsa siyah daima siyah... Bir şey ki mai ve siyah olsun.” (s. 54)

Aydınlık bir gecede başlayan bu hayallerden sonra Ahmet Cemil maviliklerin peşinden koşacak ama eli hep boş kalacaktır. Öte yandan ayağını bastığı sert ve kara toprağın kurallarına da uyamayacak, mavilere uzanamayan başı gibi ayağı da toprağa basmayacaktır (Belge, 2014: 333). “Mai ve siyah”ı bir araya getiren bir eser yazmak isteyen Ahmet Cemil’in şöhret yolunda atacağı adımlar, babasının vefatının ardından yavaşlamak zorunda kalmıştır. Henüz acısını yaşamadan annesinin kendisine yönelttiği: “Ne vakit şehadetname alacasın?” sorusu, geçim sıkıntısı içinde olduklarını ona hatırlatır. Bu gerçekle yüzleşince, sütle beslediği çocuktan bugün ekmek isteyen annesinin perişan hâli Ahmet Cemil’i sarsar. “Sütle beslediği” belirtilen bu erkek, annesinin gözünde ve gerçekte de hiç büyümeyecek olan bir *puer*dir. Ahmet Cemil’in başlangıçta hayatın acı gerçeklerine karşı iyimser bir tavır takınması ve mücadele etmekten çekinmeyeceğini düşünmesi, bir çocuğun hayal perdesinden gerçekleri izleyişi gibidir: “Hayatla uğraşmak, bu maişet mücadelesinde o da yumruğunu sıkarak hissesini almaya çalışmak icap

¹ Halit Ziya Uşaklıgil, *Mai ve Siyah*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2016. (Metin içerisindeki alıntılar, kitabın bu baskısından aktarılmıştır.)

ediyor, öyle mi? Niçin çalışmasın? Bu suallere zihnen cevap verdikçe sanki dövüşmeye hazırlanıyormuşçasına ayaklarının üstünde biraz daha metin duruyordu.” (s. 59)

Hayalleri yalnız kendi zevki için okumak ve yazmak olan bu genç, evin geçimini sağlamak amacıyla başlangıçta çeviriler yapar, daha sonra ise *Mirat-ı Şuun* gazetesinde tefrikalar yazmaya başlar. Ek gelir sağlamak adına bir çocuğa özel ders de verir. Oğlunun bu çabasını gören Sabiha Hanım, analık şefkatinden doğan bir hisle daha az kazançla da idare edebileceklerini söyler. Ahmet Cemil buna karşılık, beş yaşındaki çocukluğuna geri dönerek başını annesinin dizine koyarak cevap verir. Bu hâli, sığınma durumuna geçmiş bir *puer* görünümü sergiler. Bu görünümünden sıyrılmak amacıyla sorumluluk almaktan çekinmediğini, bir anlamda büyüdüğünü ispat etmek adına bir matbaa sahibi olma ümidinin kalbine düştüğünü açığa vurur: “Ben çalışmayacak olursam nasıl olur, anneciğim? Ben çalışmalıyım ki bir şey olabileyim, ben şimdi yorulsam sonra rahat edeceğim. Hele bir mektepten çıkayım, bak ne olacağım? Oğlunu bir matbaa sahibi, bir ceride müdürü görürsen iftihar edersin, değil mi anneciğim?” (s. 74)

Annesine bir anda gerçekleşecek şeylermiş gibi anlattığı bu hayalleri, okulu bitirip diploma aldıktan sonra da gerçekleşmez. Okuldan mezun olması hayatında hiçbir şeyi değiştirmedikten matbaadaki işine devam eder. Çalışma hayatında yaşanan zorluklar ve gazeteye sürekli yazı yetiştirme telaşı yüzünden eski şen hâlini, gevezeliğini kaybeder. Anne sevgisinden ve korumasından uzak kalmış, boynu bükük bir çocuk hâlini alır. Kendisini de tıpkı bir çocuk gibi gördüğünü, yorgun argın eve döndüğü vakitlerde açıkça dile getirir. İlgi görmeyen ve acı çeken bir *puer* gibi kendi kendini ninnisiyle uyutur:

“Uyu, zavallı çocuk, yeşil eski çuhali yazıhanenin kenarında, karanlık çamurlu sokaklarda, küçük nazlı çocuğun daima esneyen çehresi karşısında geçen o meşakkat ve mihnet saatlerinden sonra şu sıcak temiz yatağın içinde, münevver mai bir semanın bârân-ı elması altında, tulû’unu beklediği ümit güneşini görmeye çalışarak; derin, uzun bir tesliyet uykusuyla uyu!..” (s. 85-86)

Ahmet Cemil’in hayat koşuşturmacası içinde tutunduğu tek hayali yazıp bitirmeyi istediği eseridir. Bu nedenle ne zaman arkadaşı Hüseyin Nazmi ile buluşsa hep eserinden bahsetmektedir. Ahmet Cemil’in yüzlerce kez anlattığı ve yeniliklerle dolu olacağını söylediği eserini Hüseyin Nazmi tebessüm ederek dinler. Öte yandan da, içinde uyanan merhamet hissiyle arkadaşının hülyalara esir olmasına üzülür. İçinden bastıramadığı bir ses Ahmet Cemil için “Zavallı çocuk!” der ve Hüseyin Nazmi onun hâline üzülmekten kendini alamaz. Onun bu üzüntüsü, *puer*in hayat karşısındaki çaresizliğini gören gerçekçi bir bakış açısının sonucudur.

Arkadaşının içinden geçenleri bilmeyen Ahmet Cemil, Hüseyin Nazmi’ye eserini anlatırken içinde yeniden bir şevk uyanır ve tüm vakitlerini eserini yazmaya ayırır. Kendi duygu ve düşüncelerinin yanında meşhur üstatların eserlerine de başvurmaya karar verir. Lamartine, Musset ve Hugo’nun eserlerini okudukça hiçbirini beğenmediğini, hepsinde bir çocukluk olduğunu düşünür. Yazmaya başladıkça iki mısra için bile günlerce çalışması gerektiğini anlar. Yeni fikirler için yeni kelimeler türetmesi gerektiğini düşünerek yazdıklarını sadece Hüseyin Nazmi ile paylaşır. Tüm boş vakitlerini eserini yazmak için harcadığı günlerde, matbaa sahibi olma hayalinin kız kardeşinin evliliği dolayısıyla gerçekleşeceğini görünce başta bu düşünceye şiddetle karşı çıkar. Ancak olaylara müdahale etmekten uzak olan *puer* kişiliği nedeniyle olumlu ve olumsuz bir fikir beyan etmekten kaçınır. Öte yandan da, matbaa müdürünün oğlu Vehbi Bey, kız kardeşi İkbâl ile evlendiğinde matbaa sahibi olma hayaline kavuşacağını düşünerek bu evliliğe karşı çıkmaz. Samimi aile ocağına iç güveyi olarak giren Vehbi Bey, ilerleyen günlerde evi

ipotek ettirip matbaaya makineler aldırır. Matbaaya ortak olan ve tüm borçları üstlenen Ahmet Cemil, kardeşinin mutsuzluğu üzerine kurulan bu hayatın aydınlık yüzünden hoşnuttur. Hayattan beklediği her şeyin gerçekleşmeye başladığını düşünür. Onun bu hisleri, kendi mutluluğunu her şeyden üstün gören, gerçeklerden uzak olan bir *puerin* hisleridir. Bu hislerini arttıracak olan diğer bir gelişme de, çocukluğundan beri hayallerinde yaşattığı ve sevdiği kadının hayalini Lamia ile özdeşleştirmesi olur.

Ahmet Cemil'in Lamia'ya olan aşkı, bir gün çarşıda tesadüfen genç kızı görmesiyle birlikte somut bir şekilde ortaya çıkar. Bir seneden beri görmediği Lamia ile gerçekleştirdiği kısa konuşma sonrasında onun ardından bakarken "(...) bütün hayatı, bütün ruhunun emel zübdesi işte şu siyah nazenin heyula, işte şu ipek çarşafın dalgaları içinde vücudunun ihtizazı hissedilen seyyal ve mevvac hayal şeklinde(...)"(s. 163) belirlediğini ve kaybolup gittiğini düşünür. Hüsrân içinde geçen gençlik sevdasının, rüyalarında yaşayan genç kızın, hayatında ilk ve son kez seveceği kişinin Lamia olduğunu anlar. Şiirlerini dinlemek istediğini, zapt ettiği küçük bir kahkaha ile dile getiren Lamia'nın dizlerinin dibinde eserini okuyacağı zamanların hayalini kurmaya başlar. O andan itibaren Lamia'nın siyah gözlerinin tesiri altında bir dakika bile olsa kalmayı ve onu tekrar görmeyi ister. Sevgisinin coşkuluğuna içten içe şaşırır:

"Küçük yaşından beri mahpus kalan, tazyik altında büyüyen sevdası yalnız bir tesadüfle nasıl büyüvermiş, aşk istidadına isabet eden ufak bir kaza parmağı o senelerden beri biriken garamını nasıl taşırıştır. Bu kadar mağlup, bu kadar esir seveceğine ihtimal vermemişti." (Uşaklıgil, 2016: 177) "Lamia'yı düşünürken eserini, eserine fikrini sevk ettikçe o siyah gözlerin: "Bitirsenize. Ben de dinlemek isterdim!" manasıyla gülümsediğini görüyordu." (s. 183)

Bu hayallerin etkisiyle süslediği eserini Hüseyin Nazmi'nin verdiği bir davette okuyan Ahmet Cemil, şiir defterinde "Tebrik ederim." ibaresini gördüğünde heyecanlanır. Yazının sonunda bulunan beş sıfırın -eski yazıyla nokta- Lamia'nın isminin bir şifresi olduğunu anladığında heyecanı mutluluğa dönüşür. Lamia'nın da kendisini sevdiğinden emin olur. Sadece kendi çıkarımları üzerinden hareket ederek kendi kendini kandıran bir *puer* gibi mutlu olduğunu sandığı hayatına geri döner.

Gözünü gerçeklere kapamış olan Ahmet Cemil, matbaa ve eseri ile ilgilenirken ailesindeki felaketi göremez. Onun yaşanan felaketi görmesine annesi Sabiha Hanım yardımcı olur. Kız kardeşi İkbâl'in mutsuzluğundan, damadı Vehbi Bey'in ölen babasının genç eşine karşı olan davranışlarından bahseder. O anlattıkça, Ahmet Cemil çaresizlik içinde gerçeklerle yüzleşir. Kardeşi İkbâl'in eşinden ayrılması için matbaadaki borçlarından kurtulması gerektiğini anlar, ancak bunu gerçekleştirmek sandığı kadar kolay olmaz. Evde kardeşi İkbâl'i sürekli azarlayan ve tartışma çıkararak bir yabancı hükmüne giren eniştesi Vehbi Bey'in karşısına çıkıp hakkını savunamaz. Onlar karı koca kavga ederken annesinin engellemesiyle araya giremez: "O zaman, yukarıdan bütün bu ailenin üzerine istediği gibi tahkir levsini döken bu adamı tutmaya, kafasını bu taşların üzerine çarpa çarpa sürüklemeye muvaffak olamadığından, annesinin kadınlık zaafına mağlup olarak tehevürünün bütün taşma meyelanını serbest bırakamadığından müthiş bir yeis duydu." (s. 263)

Tüm hakaretlere göz yuman ev halkı, Vehbi Bey gittikten sonra İkbâl'in yanına çıkar. Kocasından yediği tekme yüzünden acı içinde kıvranan İkbâl, çocuğunu düşürür ve birkaç gün süren yaşam savaşıyla sağ çıkamaz. Ahmet Cemil, yaşadığı üzüntünün yanında eniştesinin yönlendirmesiyle ipotek ettirdiği evlerini kaybetme tehlikesiyle de yüz yüze gelir. Bir çıkış yolu

aradığı zamanlarda Hüseyin Nazmi'yi ziyaret eder. Arkadaşının servetinin ihtişamı yanında kendi sefaleti ve mutsuzluğuyla bir kez daha yüzleşir. Onun zihinden geçen düşüncelerden habersiz olan Hüseyin Nazmi, elçiliklerden birine tayin olduğunu ve kardeşi Lamia'nın evleneceğini haber verir. Bu haberle birlikte tutunduğu tek mutluluk umudu da elinden alınan Ahmet Cemil, ilk başta Lamia'nın da bu evliliği istemediğini fakat ailesine söyleyemediğini düşünerek kendisini kandırmayı sürdürür. Ancak pencereden kendisine bakan Lamia'nın kayıtsız tavırlarını ve mutluluğunu görünce bu düşüncesinde yanıldığını anlar. Arkadaşına: “Ben fakirim, fakat bekleyiniz, Lamia'yı bana veriniz.” demekten de vazgeçer.

Ahmet Cemil'in bu tavrı, tepkisizliğinin dışı vurumudur. Zihninden geçen düşünceler bile, eylemleri hakkında farkındalık sahibi olmadığını gösterir. Bu yönüyle hayata ve yaşadıklarına karşı direnemeyen bir *puer*dir. O zamana kadar birlikte zaman geçirmekten mutluluk duyduğu arkadaşından ve Lamia'dan uzaklaşmak adına erkenden bu evden ayrılır. Umudunu kaybetmiş bir şekilde yürürken karşısına çıkan Vehbi Bey'in alaycı gülümsemesi, yitirdiği tüm gücünü toplamasını sağlar. Eniştesinden işittiği hakaretlerin, kardeşine yaptığı kötülüğün intikamını almak istercesine Vehbi Bey'in yüzüne şimşek gibi gürültüyle çakan bir tokat indirir: “Bu tokat! Ahmet Cemil'in bütün mahvolan emelleri, neticesiz kalmış bir hülyanın hüsranı, ailesinin mahvolmuş saadeti, İkbâl'in faciası, münkesir aşkının feryadı; hepsi, bu hayatın olanca acıları o tokadın içindeydi.” (s. 298)

Ahmet Cemil'in bu hareketi; kendisine geldiğinin, artık büyüdüğünün ve bir *puer* olmadığını farkına vardığının bir göstergesi gibi düşünülür. Ancak bu düşünce, evin güvenilir ve sevgi dolu ortamına girdiğinde tamamen kaybolur. Yaşadığı tüm acıları düşünmek için çekildiği odasında babasının, kız kardeşinin ve Lamia'nın kaybı için ağlar. Tüm hayallerinin kaynağı olan eserinin bile onun gözünde artık bir önemi kalmaz. Gençliğinin hararetini ve ruhunu bıraktığı bu defter, aşk rüyası içinde gördüğü Lamia'yı kaybettikten sonra nefret edilecek bir nesne hâlini alır. Hayatını bir sevda yalanı üzerine kurduran bu eserden kurtulmak ister ve onu sobada yakar. Beş sene önce hayata ümitle bakan bu genç, şimdi matem acısıyla kavruhan harap bir vücut hâlini almıştır. Kendi vücudundan bile kurtulmak istediğinden çareyi uzaklara gitmekte bulur.

Bu kararıyla birlikte Ahmet Cemil'in, bir *puer* olarak hayatı boyunca sağlam bir işe ve eşe sahip olamadığı görülür. Toplumda iyi bir yer edinemediği gibi, kahramanca bir tutum da sergileyemez. Yaşamının ilk yarısında toplum kurallarına riayet ederken, ikinci yarısında kurallara karşı koyan bir kahraman gibi davranamaz (Segal, 2012: 149). Yaşadığı acılarla olgunlaşması beklenirken, o yine bir çocuk gibi çareyi kaçmakta bulur. Kendini annesine teslim etmeye hazır olan Ahmet Cemil, bir *puer* olarak annesine sığınır. Çaresizlik içinde annesini de alıp uzak bir yere memur olarak gitmeyi planlar. Bu düşüncesini annesiyle paylaşmak için yanına gittiğinde tıpkı küçük bir çocuk gibidir. Bu durumu yazar, şu sözleriyle dile getirir: “İnsanlar ne kadar büyürlerse büyüsünler, ne kadar ihtiyar olurlarsa olsunlar yine bazı dakikalar vardır ki annelerine sokularak çocuk olmak isterler.” (s. 310) Ahmet Cemil de annesinin yanına bir çocuk gibi oturur ve ona sarılarak acı bir tebessümle şunları söyler:

“Anne, müsaade eder misin? Senin dizine yatayım... Hani ya bir vakitler beni dizine yatırır da saçlarımı okşardın? İşte yine öyle yatayım, beni yine öyle, güya sekiz on yaşında bir çocuk gibi okşa... Ah! Bilsen, anneciğim, bugün okşanmak, sevilmek için ne kadar ihtiyacım var! Hususıyla çocuk olmak, o mesut zamana biraz avdet etmeye nasıl muhtacım!.. Bugün dizinin, senin zavallı zayıf dizinin üstünde

ağır çeken bu başın, bilsen, o çocuk başından ne kadar farkı var! Bu çocukla o çocuk arasında kırılmış, parçalanmış bir hayat duruyor.” (s. 311)

Annesi tarafından sevilme ve okşanma ihtiyacı içinde olan Ahmet Cemil, bir *puer* olarak annesinin gözyaşları ile teselli bulmak ister. Uzaklarda bambaşka bir hayata başlayarak çektiği tüm acılardan annesinin yardımıyla kurtulacağını düşünür. Bu başlangıç için tüm ideallerini arkasında bırakmaya hazırdır. Ahmet Cemil’in idealden vazgeçiş nöbetlerinin belirli bir ritmi vardır. Hülyalarının nafileliğini anladığı anda ve başkalarının karşısında kendini suçlu hisseder. Bu nedenle onun için ya ideal vardır, ya da suçluluk (Koçak, 1996: 113). İdeallerinden vazgeçen Ahmet Cemil, parçalanmış bir hayatın yükünü taşıyarak annesi ile birlikte İstanbul’dan uzaklaşmak ister.

“Ahmet Cemil, Yemen’e annesiyle birlikte gider; Doğu’yla birlikte anneye de mahkûm olmuş gibidir. Ama bu kez anneye yaşanmış “o mesut zaman”a, hayalini kurduğu ihtiyaçsızlık hâline değil, ayna işlevini çoktan yitirmiş yaşlı annenin dizinin dibinde sürdürülecek bir çocukluğa çakılıp kalmak demektir bu. Kahramanı çocukluğa mahkûm eden, her şeyden önce babanın yokluğudur. Varlıklı bir babaya sahip olan Hüseyin Nazmi “emeller cihani”na doğru yelken açarken, yetim kalan Ahmet Cemil geçim derdine düşer; bu yüzden de aşk ve sanat emellerine veda edip annesiyle birlikte yaşamaya mahkûm kalır.” (Gürbilek, 2010: 149)

Tüm yönleriyle ebedî bir çocuk olan Ahmet Cemil, Türk romanında davranışları bilinçli ve bilinç dışı etkenlerle belirlenmiş ilk karmaşık roman kişisidir. Bir yandan parasızlığa, öte yandan haşın ve saldırgan bir eleştirel çevreye direnmekte yetersiz kaldıkça kendini şiirsel hayallere kaptırır ve gerçeklerle baş edemez hâle gelir. Başa çıkamadığı koşullarla kuşatılmış olan dış çevreden kaçarak sığındığı ev ise fazlasıyla içe dönüktür. Bu yüzden de hiçbir zaman büyümemiştir (Parla, 2012: 68).

Romanın sonunda Ahmet Cemil annesiyle birlikte uzaklara giderken, karanlık denize bakar ve intiharı düşünür. Bu, çok açık bir şekilde ana rahmine dönme, hayatın alt edilemez zorluklarına karşı doğum öncesi mutluluğa kavuşma isteğidir. *Puerin* teslimiyet arzusunu en iyi yansıtan durum, doğum anına geri dönme isteğidir. Ahmet Cemil’de bu durum, anneye sığınma ve intiharı düşünme olguları arasında gidip gelmiştir. Annesiyle birlikte bindikleri gemide, hayatının umut dolu başlangıcını aydınlatan mavi geceye -yani doğum anındaki aydınlığa- nazaran simsiyah bir şekilde anlatılan gece, anne karnının karanlık ve güven dolu ortamını akla getirmektedir. “Bunların siyah kucağına atılmak, yarın doğacak olan o güneşin hayatın sefaletleriyle istihza eden ziyasından kaçmak, bu siyahlıklar içinde sonsuz bir yoklukla mesut ve müsterih yuvarlanıp gitmek...” (s. 317) isteğiyle dolu olan Ahmet Cemil’i, bu düşüncesinden annesinin sesi geri döndürür. Ahmet Cemil’i siyah geceden koparıp alan annesinin sesi, ölümünü de sonraya erteler. Çünkü *puer*, her zaman erken ölür. Psikolojik olarak bunun anlamı egonun ölmesi ve ana rahmi benzeri bir bilinç dışına dönmektir (Segal, 2012: 146). Ahmet Cemil, intihar düşüncesinden vazgeçmiş ve annesinin güven dolu kollarına sığınarak teslim olmuştur.

Ahmet Cemil’in bu davranışını intihardan korkup vazgeçen bir gencin hareketi olarak okumak mümkündür. Ancak diğer yönden hayatla uzlaşmaya varan bir kişinin tavırları olarak da görülebilir. Yalancı bir anne olan denizin kucağına atılıp sorumluluklarından kaçmak yerine ona ihtiyaç duyan gerçek annesine kendisini adamayı seçmiştir. Böylece bir karar vermiş, sorumluluk alarak uzak bir yere gitmeye karar vermiştir (Belge, 2014: 339). Ancak bu kararı kendi başına almamış, tıpkı bir çocuk gibi annesinin sesini duyduğunda hayatına son vermekten

vazgeçmiştir. Daldığı düşüncelerden sıyrılarak ayağa kalkan Ahmet Cemil: “Geliyordum, anne!..” dedi ve hayatta bir ümidi kalmamış bu çocuk, yavaş yavaş, bu siyah geceden, şu kendisini çekip almak isteyen ademden ayrılarak, mevcudiyetini daha kuvvetle çeken bu sese uyararak (...)” (s. 317) annesinin sesini takip etmiştir. Bu aşamada, olgunlaştığının ya da sorumluluklarının bilincine vardığının göstergesi olabilecek herhangi bir düşünceye yer verilmemiştir. Çıkmış olduğu yolculukta geleceğini düşünmemesi, aksine terk ettiği şehrin izlenimlerine ve denizin kendisini çağıran karanlık dalgalarına odaklanması, hâlâ bir *puer* olduğunu göstermektedir. Bu nedenle Ahmet Cemil, hayat karşısındaki yenilgisinin büyüklüğüne rağmen olgunlaşma sürecini tamamlayamamış; bir *puer* olarak annesine teslimiyet göstermekten kendini alamamıştır.

Sonuç

Mai ve Siyah hayal ve hakikatin, eski ve yeninin çatıştığı; mavi bir gecenin ışıltıları ile başlayıp ışısız siyah bir gece ile son bulan bir eserdir. Eserin başkışisi olan Ahmet Cemil’in üç büyük hayali vardır: Meşhur bir şair olmak, matbaa sahibi olmak ve Lamia ile evlenmek. Hayallerinin merkezinde ise, sanat camiasında ismini altın harflerle yazdırabileceği yeni bir şiir anlayışına sahip şiirler yazmak vardır. Onun eser basmak ve meşhur olmak amacıyla kurmak istediği matbaa, aslında maddi olarak Hüseyin Nazmi’ye denk olma isteğidir. Kendisinden zengin ve mutlu bir hayat süren Hüseyin Nazmi ve Lamia, ulaşmak istediği hedeflerinin merkezi gibidir. Bu nedenle matbaanın elden gitmesinin ardından gelen Lamia’nın kaybı, arzularının nesnesinin yitirilmesi ve Ahmet Cemil’in şiir defterini yakmasıyla son noktaya ulaşır.

Ahmet Cemil, zihnindeki hayaller ile gerçek dünya arasında uçurum bulunan bir gençtir. Yaşadığı olaylara gerçekçi bir şekilde yaklaşamaması, Lamia’nın hareketlerini büyük bir aşkın dışı vurumları olarak yorumlaması nedeniyle hayatının idaresini ele geçirememiş, sürüklenen bir insan olarak yaşamıştır. Sorunlarıyla başa çıkamayan bir birey olan Ahmet Cemil, yazı faaliyetleri hakkında kendisine yöneltilen eleştiriler karşısında da kırılğan bir tavır sergilemiştir. Eleştirilere maruz kaldıkça koruma ve ilgi bekleyen, büyümeyen bir çocuk olarak ailesine özellikle de annesine sığınmıştır. Onun için alıştığı hayat, kapalı aile çevresinde bulunduğu şefkat ve sevgidir. Bu durum, olgunlaşma sürecinin uzamasıyla sonuçlanmış ve yaşadığı her yenilgede çocukluğuna dönme isteğiyle gerçeklerden kaçmıştır. Bu yönüyle Ahmet Cemil, sonsuza kadar büyümeyecek olan ebedî çocuk görünümüyle *puer aeternus* arketipinin özelliklerini sergilemektedir. Teslimiyete hazır, korunmaya istekli, sorumluluklardan uzak ve anne sevgisine muhtaç bir kişi olarak başını annesinin dizlerine koyarak birlikte uzaklara gitmek istediğini dile getiren Ahmet Cemil, gerçekler yerine hayallere sığınan bir *puer*dir. Yaşadığı yıkımlar karşısında direnci kırılan Ahmet Cemil, tek kaçış yolu olduğuna inanarak yaşadığı şehri terk eder. Yolculuk esnasında bile aklından intihar düşüncesi geçmesi, *puer*in erken ölümüne işaret eder. Ancak onu bu düşüncesinden vazgeçiren, her zaman sığınma ihtiyacı içinde olduğu annesinin sesi olur.

Mai ve Siyah, Türk romanında ve Halit Ziya Uşaklıgil’in yazı faaliyetlerinde dönüm noktası olarak kabul edilen bir eserdir. “Servet-i Fünûn döneminin beyannamesi” olarak da bilinen eser, dönemin dil ve sanat anlayışını yansıtmamasının yanında söz konusu nesle mensup kişileri Ahmet Cemil’in hayatı üzerinden anlatır. Bu özelliklerinin dışında eser, Ahmet Cemil’in ebedî çocuk/*puer aeternus* arketipinin özelliklerini sergilemesi bakımından da dikkat çekicidir. Hayatın acımasızlığı ve gerçekleri ile karşılaştıkça her fırsatta annesinin sevgi dolu kucağına sığınan Ahmet Cemil, sorumluluk almaktan kaçınan olgunlaşmamış bir *puer* olarak okuyucunun karşısına çıkar. Arketipsel eleştiri yöntemi ile değerlendirilen *Mai ve Siyah*’ın başkışisi olan Ahmet Cemil’in hayatı, eserin farklı okuma denemelerine açık olduğunu ve birçok katmandan oluştu-

ğunu ortaya koymaktadır. Bu durum, farklı katmanlardan oluşan eserlerin yorumlanmasında arketipsel inceleme çalışmalarının katkı sağlayacağını ve yeni bulgular ortaya çıkaracağını göstermektedir.

KAYNAKLAR

- Belge, Murat, (2014), Edebiyat Üstüne Yazılar, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Fordham, Frieda, (2011), Jung Psikolojisinin Ana Hatları (Çev., Aslan Yalçın), Say Yayınları, İstanbul.
- Graves, Robert, (2012), Yunan Mitleri-Tanrılar, Kahramanlar, Söylenceler (Çev., Uğur Akpur), Say Yayınları, İstanbul.
- Gürbilek, Nurdan, (2010), Kör Ayna, Kayıp Şark, Metis Yayınları, İstanbul.
- Hall, C. S.; Vernon J.N., (2016), Jung Psikolojisinin Ana Çizgileri (Çev., Ender Gürol), Cem Yayınevi, İstanbul.
- Hamilton, Edith, (2013), Mitologya (Çev., Ülkü Tamer), Varlık Yayınları, İstanbul.
- Jacobi, Jolande, (2002), C. G. Jung Psikolojisi (Çev. Mehmet Arap), İlhan Yayınevi, İstanbul.
- Jung, Carl Gustav, (1997), Analitik Psikoloji (Çev., Ender Gürol), Payel Yayınları, İstanbul.
- Jung, Carl Gustav, (2010), Psikoloji ve Din (Çev., Raziye Karabey), Okyanus Yayıncılık, İstanbul.
- Jung, Carl Gustav, (2012), Dört Arketip (Çev., Zehra Aksu Yılmaz), Metis Yayınları: İstanbul.
- Jung, Carl Gustav, (2015), Feminin-Dişillığın Farklı Yüzleri (Çev., Tuğrul Veli Soylu), Pinhan Yayıncılık, İstanbul.
- Koçak, Orhan, (1996), “Kaptırılmış İdeal: Mai ve Siyah Üzerine Psikanalitik Bir İnceleme”. Toplum ve Bilim, S. 70, ss. 94-153.
- Mascetti, Manuella, (2000), İçimizdeki Tanrıça-Kadınlığın Mitolojisi (Çev., Belkıs Çorakçı), Doğan Kitapçılık, İstanbul.
- Moran, Berna, (2017), Edebiyat Kuramları ve Eleştirisi, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Necatigil, Behçet, (2011), Mitologya Sözlüğü, Sel Yayıncılık, İstanbul.
- Parla, Jale, (2012), Türk Romanında Yazar ve Başkalaşım, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Rank, Otto, (2014), Doğum Travması (Çev., Sabir Yücesoy), Metis Yayınları, İstanbul.
- Sambur, Bilal, (2005), Bireyselleşme Yolu-Jung’un Psikoloji Teorisi, Elis Yayınları, Ankara.
- Segal, Robert A., (2012), Mit (Çev. Nursu Öрге), Dost Yayınları, Ankara.
- Tanpınar, Ahmet Hamdi, (2007), Edebiyat Üzerine Makaleler, Dergâh Yayınları, İstanbul.
- Uşaklıgil, Halit Ziya, (2014), Kırk Yıl (Haz., Nur Özmel Akın), Özgür Yayınları, İstanbul.
- Uşaklıgil, Halit Ziya, (2016), Mai ve Siyah (Haz., Ece Serrican), Dergâh Yayınları, İstanbul.
- Uysal, Zeynep, (2014), Metruk Ev-Halit Ziya Romanında Modern Osmanlı Bireyi, İletişim Yayınları, İstanbul.